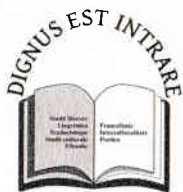

LBRIS

We know
books

Lucrare apărută cu acordul Asociației Culturale
Irina Izverna-Tarabac și Irina Mavrodin.

GASTON BACHELARD

PĂMÂNTUL
ȘI
REVERIILE VOINȚEI

Ediția a II-a

Traducere de
IRINA MAVRODIN

 UNIVERS

Sand (George), 189, 272, 273, 275,
277, 302, 363
Sartre (Jean-Paul), 62, 79, 111, 112,
114, 115, 368

Saussure (Ferdinand De), 358
Schelling (Friedrich Wilhelm), 233,
237, 348, 349
Scherer (Jacques), 309
Schopenhauer (Arthur), 63, 114, 265,
355, 371, 373

Schubert (Franz), 337
Schindler (Heinrich Bruno), 123
Scott (Walter), 120, 162, 163
Sébillot (Paul), 195, 248
Seneca, 283,

Shelley (Percy Bysshe), 338, 340
Silberer (Herbert), 254

Sorel (Georges), 289
Soupault (Philippe), 50
Spénlé (Jean-Édouard), 8
Spire (André), 196, 254
Steffens (Henrich), 332, 333

Straus (Erwin), 109
Strindberg (August), 125, 126, 127, 380
Sue (Eugène), 185
Supervielle (Jules), 306, 352
Susini (Eugène), 337, 371
Swinburne (Algernon Charles), 196
Swinden (Johan Hendrik van), 107

T

Tardieu (Jean), 102
Teillard (Ania), 69, 211, 212
Teofrast, 237
Thaon (Philippe de), 311, 322
Théophile/Theophilus, 145
Thoreau (Henry), 130, 193
Tieck (Ludwig), 336, 342
Trévisan (Bernard Le), 235
Trollet (Gilbert), 156

**We know
books**
U
Unamuno (Miguel de), 9, 10

V

Vacquerie,
Vacquerie (Auguste), 364
Vasto (Lanza del), 127, 129, 293
Vaughan (Henri), 8
Vera (Augusto), 30, 204, 239, 294
Vergiliu, 142, 170
Verhaeren (Émile), 65, 67, 68, 138,
152, 153, 210, 344, 345, 380
Vielé-Griffin (Francis), 169
Vigenère (Blaise de), 120, 146, 257
Villiers de l'Isle-Adam (Auguste),
285
Vincelot (abatele), 60
Vinci (Leonardo da), 210, 32
Volney (Constantin-François de
Chasseboeuf de), 368
Voloşin (Maximilian), 154

W

Wagner (Richard), 150, 164, 165
Wallon (Henri), 348
Webb (Mary), 137, 154, 317
Werner (Abraham Gottlob), 200,
241
Whymper (Edward), 357
Woolf (Virginia), 70, 71, 74, 75, 77,
202, 224, 225, 226

Y

Young (Geoffrey Winthrop), 357

Z

Zola (Émile), 139, 157
Zweig (Stefan), 138

Cuprins

PREFAȚĂ PENTRU DOUĂ CĂRȚI.

Imaginația materială și imaginația vorbită 5

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL ÎNTÂI. Dialectica energetismului imaginar.

Lumea rezistentă 21

CAPITOLUL II. Voința incisivă și materiile dure. Caracterul

agresiv al uneltelor 39

CAPITOLUL III. Metaforele durtății 65

CAPITOLUL IV. Pasta 76

CAPITOLUL V. Materiile moliciunii. Valorizarea noroiului 105

CAPITOLUL VI. Lirismul dinamic al fierarului 132

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL VII. Stânca 181

CAPITOLUL VIII. Reveria pietrificatoare 201

CAPITOLUL IX. Metalismul și mineralismul 227

CAPITOLUL X. Cristalele. Reveria cristalină 278

CAPITOLUL XI. Roua și perla 311

PARTEA A TREIA

CAPITOLUL XII. Psihologia greutateii 327

Indice de nume 385

CAPITOLUL ÎNTÂI

**Dialectica energetismului imaginar.
Lumea rezistentă**

„...Ostilitatea
ne este mai aproape decât orice.“

(RILKE, *Elegiile duineze*, IV)

„Munca manuală este studiul
lumii exterioare.“

(EMERSON)

I

Dialectica *durității* și a *moliciunii* controlează toate imaginile pe care ni le facem despre materia intimă a lucrurilor. Această dialectică *animă* – căci ea nu își capătă adevăratul sens decât într-o *animare* – toate imaginile prin care participăm activ, cu ardoare, la intimitatea substanțelor. *Dur* și *moale* sunt primele calificative pe care le primește *rezistența* materiei, prima *existență dinamică a lumii rezistente*. În cunoașterea dinamică a materiei – și corelativ în cunoașterea valorilor dinamice ale ființei noastre –, nimic nu este clar dacă nu propunem mai întâi cei doi termeni *dur* și *moale*. Vin apoi experiențe mai bogate, mai fine, un imens domeniu de experiențe intermediare.

Dar în ordinea materiei, *da și nu* se spun *moale și dur*. Nu există imagini ale materiei fără această dialectică a invitației și a excluderii, dialectică pe care imaginația o va *transpune* în nenumărate metafore, dialectică ce se va inversa uneori sub acțiunea unor ciudate ambivalențe, ajungând să definească, de exemplu, o ostilitate ipocrită a moliciunii sau o invitație agasantă a durității. Dar bazele imaginației materiale rezidă în imaginile primordiale ale durității și ale moliciunii. Aceste imagini sunt atât de adevărat elementare, încât le vom putea regăsi întotdeauna, în ciuda tuturor transpunerilor, în ciuda oricărei inversiuni, în adâncul tuturor metaforelor.

Și acum, dacă este adevărat, așa cum vom aduce numeroase dovezi, că *imaginația rezistenței* pe care o atribuim lucrurilor conferă prima coordonare violențelor pe care voința noastră o exercită *împotriva* lucrurilor, devine evident că prin munca atât de diferit stimulată de materiile dure și de materiile moi, dobândim conștiința propriilor noastre puteri dinamice, conștiința varietății și a contradicțiilor lor. Prin ceea ce este *dur* și ceea ce este *moale* învățăm pluralitatea devenirilor, câpătând garanții foarte diferite cu privire la eficacitatea timpului. Duritatea și moliciunea lucrurilor ne angajează – chiar fără voia noastră – în tipuri de viață dinamică foarte diferite. Lumea rezistentă ne proiectează în afara ființei statice, în afara ființei, și astfel încep misterele energiei. Suntem din acel moment ființe *trezite*. Cu ciocanul sau cu mistria în mână, nu mai suntem singuri, avem un adversar, avem ceva de făcut. Chiar prin aceasta, și oricât de puțin, avem un destin cosmic. „Cărămida și mortarul, spune Melville¹, ascund secrete mai profunde decât pădurea și muntele, dulcea mea Isabelle.“ Toate aceste

¹ H. MELVILLE, *Pierre*, trad. fr., p. 261.

obiecte *rezistente* poartă marca ambivalențelor ajutorului și obstacolului. Sunt ființe care trebuie stăpânite. Ele ne dau ființa stăpânirii noastre, ființa energiei noastre.

II

Psihanaliștii ne vor aduce pe dată o obiecție: ei ne vor spune că adevărații adversari sunt *umani*, că primele interdicții copilul le întâlnește în familie, și că în general *rezistențele* care zdrobesc psihismul sunt sociale. Dar a te mărgini, așa cum face adeseori psihanaliza, la traducerea umană a simbolurilor înseamnă a uita o întreagă sferă de cercetare – autonomia simbolismului – asupra căreia noi vrem tocmai să atragem atenția. Dacă în lumea simbolurilor rezistența este umană, în lumea energiei rezistența este materială. Ca și psihologia, psihanaliza nu a știut să găsească mijloacele potrivite pentru a estima forțele. Ea este lipsită de acel dinamometru psihic pe care-l reprezintă travaliul efectiv al materiei. Este, ca și psihologia descriptivă, redusă la un fel de topologie psihică: ea determină niveluri, straturi, asocieri, complexe, simboluri.

Neîndoielnic că ea estimează, prin rezultatele lor, pulsionile dominante. Dar nu și-a pus la punct mijloacele unei adevărate *dinamologii psihice*, ale unei dinamologii detaliate care să intre în individualitatea imaginilor. Altfel spus, psihanaliza se mulțumește să definească imaginile prin simbolismul lor. De îndată ce a descoperit o imagine impulsională, de îndată ce a evidențiat o amintire traumatizantă, psihanaliza pune problema interpretării *sociale*. Ea uită un întreg domeniu de cercetare: însuși domeniul imaginației. Or, psihismul este animat de o adevărată *foame*

de imagini. El vrea imagini. De fapt, sub imagine, psihanaliza caută realitatea; ea uită de căutarea inversă: aceea de a căuta în realitate pozitivitatea imaginii. În această căutare descoperim acea energie a imaginii care este însăși marca psihismului activ.

Prea adeseori psihanalistul consideră că fabulația ascunde ceva. Ea este un acoperământ și deci o funcție secundară. Or, de îndată ce mâna participă la fabulație, de îndată ce energii reale sunt angajate într-o operă, de îndată ce imaginația își actualizează imaginile, centrul ființei își pierde substanța de nefericire. Acțiunea aneantizează pe dată nefericirea. Problema care se pune este atunci menținerea unei stări dinamice, restituirea voințelor dinamice într-o ritmanaliză de ofensivitate și dominare. Imaginea este totdeauna o promovare a ființei. Imaginația și excitația sunt legate între ele. Fără îndoială – vai! – există excitații lipsite de imagine, dar – totuși – nu există imagini lipsite de excitație.

Să încercăm așadar să caracterizăm rapid, înainte de a o studia îndelung, imaginația rezistenței, substanțialitatea imaginărilor a *potrivnicului*.

III

Ce ar fi o rezistență dacă nu ar avea o persistență, o profunzime substanțială, însăși profunzimea materiei? Psihologii n-au decât să repete că, mâniindu-se brusc, copilul lovește masa de care tocmai s-a izbit.¹ Acest *gest*, această mânie efemeră eliberează prea repede agresivitatea pentru ca să găsim în el adevăratele imagini ale imaginației agresive. Vom vedea în cele ce urmează descoperirile imaginare ale mâniei discursive, ale

¹ Este cu adevărat o experiență chiar atât de naturală? Mulți părinți îi învață ei înșiși pe copiii lor să se răzbune în acest mod copilăresc.

mâniei care-l animă pe cel care muncește împotriva materiei totdeauna rebele, primordial rebele. Dar încă de pe acum trebuie să înțelegem că imaginația activă nu începe ca o simplă reacție, ca un reflex, imaginației îi trebuie un animism dialectic, trăit prin regăsirea în obiect a unor răspunsuri la violențele intenționale și care dă celui care muncește inițiativa provocării. Imaginația materială și dinamică ne face să trăim o adversitate provocată, o psihologie a *potrivnicului* care nu se mulțumește cu lovitura, cu șocul, ci își făgăduiește să domine însăși intimitatea materiei. Astfel duritatea visată este o duritate întruna atacată și o duritate care își reînnoiește întruna excitațiile. A lua duritatea drept simplu motiv al unei excluderi, în primul ei *nu*, înseamnă a o visa în forma-i exterioară, în forma-i intangibilă. Pentru un visător al durității intime, granitul este un tip de provocare, duritatea sa ofensează, ofensă care nu va putea fi răzbunată fără arme, fără unelte, fără mijloacele vicleniei omenești. Granitul nu poate fi tratat cu o mânie copilărească. Va trebui să-l scrijelim sau să-l lustruim, nouă dialectică prin care dinamologia *potrivnicului* va găsi prilejul de a pune în evidență multiple nuanțe. De îndată ce visăm muncind, de îndată ce trăim o reverie a voinței, timpul capătă o *realitate materială*. Există un *timp al granitului*, tot astfel cum în filosofia hegeliană a Naturii există un „pyrochronos“, un timp al focului. Acest timp al durității pietrelor, acest *lithochronos* nu se poate defini decât ca timp activ al unei munci, un timp care se dialectizează în efortul celui care muncește și în rezistența pietrei. El apare ca un fel de ritm natural, un ritm bine condiționat. Iar prin acest ritm, munca își dobândește eficacitatea obiectivă și totodată tonicitatea subiectivă. Temporalitatea *potrivnicului* capătă aici eminente înscrisuri. *Conștiința muncii* se precizează în mușchii și totodată în articulațiile celui care muncește, precum și în progresul regulat al muncii. Astfel lupta muncii este cea mai

strânsă dintre lupte; durata gestului celui care muncește este cea mai plină dintre durate, cea în care impulsul își vizează în modul cel mai exact și mai concret scopul. Este totodată și aceea care are cea mai mare putere de integrare. Gestul celui care muncește integrează, într-un anume sens, în ființa acestuia, obiectul rezistent, însăși rezistența materiei. O materie-durată este aici o emergență dinamică deasupra unui spațiu-timp. Și încă o dată, în această materie-durată, omul se realizează mai curând ca devenire decât ca ființă. El cunoaște o promovare a ființei.

Proiectul purtat de o tânără energie se înfige de-a dreptul în obiect, se agață de el, rămâne acolo. De aceea proiectul pe cale de a fi executat (proiectul material) are, de fapt, o altă structură temporală decât proiectul intelectual. Adeseori proiectul intelectual se deosebește prea mult de execuție. El rămâne proiectul unui șef care dă ordine unor executați. El repetă adeseori dialectica hegeliană a stăpânului și a sclavului, fără să beneficieze de sinteza care este măiestria muncii dobândită în munca depusă împotriva materiei.

IV

Astfel materia ne dezvăluie propriile noastre forțe. Ea sugerează o împărțire a lor pe categorii dinamice. Îi dă voinței noastre nu numai o substanță durabilă, ci și scheme temporale bine definite răbdării noastre. Pe dată, materia capătă de la visele noastre un întreg viitor de muncă; vrem să o învingem muncind. Ne bucurăm încă dinainte de eficacitatea voinței noastre. Să nu ne mirăm așadar că a visa imagini materiale – da, pur și simplu a le visa – înseamnă pe dată a-ți *întări* voința. E cu neputință să fii distrat, absent, indiferent, când visezi o materie rezistentă și

net desenată. Nu poți imagina gratuit o rezistență. Materiile diverse, desfășurate între polii dialectici extremi ai *durității* și ai *molicunii*, desemnează foarte numeroase tipuri de adversitate. Reciproc, toate adversitățile pe care le credem profund umane, cu violențele lor cinice sau viclene, cu evidența sau ipocrizia lor, își găsesc realismul în acțiuni împotriva unor materii neînsufletește particulare. Mai bine ca orice alt complement, complementul de materie specifică ostilitatea. De exemplu: *battre comme plâtre* desemnează de îndată actul de o violență palidă, lipsită de curaj, jalnică beție și de nimic.

Studiind imaginile materiale, vom descoperi în ele – spre a vorbi pe dată în termeni de psihanaliză – acea *imago* a energiei noastre. Altfel spus, materia este *oglinnda* noastră energetică; este o oglindă care ne focalizează puterile, luminându-le cu bucurii imaginare. Și așa cum într-o carte despre imagini este îngăduit să abuzezi de imagini, vom spune și noi că un corp dur care dispersează toate loviturile este *oglinnda convexă* a energiei noastre, în timp ce corpul moale este *oglinnda concavă*. Sigur este că revelațiile materiale modifică dimensiunea puterilor noastre; ele ne dau impresii demiurgice; ne dau iluziile atotputerniciei. Aceste iluzii sunt utile, căci ele sunt o încurajare de a ataca materia în fondul ei. De la fierar și până la olar, pe fier și pe lutul păstos, vom arăta în cele ce urmează fecunditatea viselor muncii. Simțind în prelucrarea unei materii această ciudată condensare a imaginilor și a forțelor, vom trăi sinteza dintre imaginație și voință. Această sinteză, care a reținut atât de puțin atenția filosofilor, este totuși prima dintre sintezele ce trebuie luate în considerare într-o dinamologie a psihismului specific uman. Nu vrei cu adevărat decât ceea ce imaginezi din plin.

De fapt, poate că dualismul filosofic al subiectului și al obiectului se înfățișează în cel mai evident echilibru sub aspectul său

de energie imaginată; în alți termeni, în domeniul imaginației putem la fel de bine să spunem că rezistența reală suscită reverii dinamice sau că reveriile dinamice vor trezi o rezistență admirabilă în profunzimile materiei. Novalis a publicat în *Athenaeum* pagini care luminează această lege a egalității acțiunii și a reacției transpuse în legea imaginației. Pentru Novalis, „în fiecare contact ia naștere o substanță, al cărei efect durează atâta vreme cât durează atingerea“. Altfel spus, substanța este înzestrată cu actul de a ne atinge. Ea ne atinge așa cum și noi o atingem, cu duritate sau cu blândețe. Novalis continuă: „Iată temelia tuturor modificărilor sintetice ale individului“. Astfel, conform idealismului magic al lui Novalis, ființa umană trezește materia, contactul cu mâna miraculoasă, contactul înzestrat cu toate visele atingerii care imaginează, dă viață calităților ațipite în lucruri. Dar nu e nicio nevoie să dăm inițiativa celui care imaginează, așa cum o face idealismul magic. Ce importanță are cine începe luptele și dialogurile, când aceste lupte și aceste dialoguri își găsesc forța și vivacitatea în dialectica lor *multiplicată*, în continua lor renaștere. Iar nouă nu ne va mai rămâne – îndatorire mult mai simplă – decât să arătăm bucuria imaginilor care depășesc realitatea.

Dar, bineînțeles, realitatea materială ne învață. Tot manevrând materii foarte diferite și bine individualizate, putem dobândi tipuri individualizate de suplețe și de hotărâre. Nu numai că devenim îndemânatici în facerea formelor, dar devenim și *material* abili, acționând în punctul de echilibru dintre forța noastră și rezistența materiei. *Materie și Mână* trebuie să fie unite pentru a realiza însuși nodul *dualismului energetic*, dualism activ care are cu totul altă tonalitate decât dualismul clasic al obiectului și al subiectului, amândouă slăbite prin contemplare, unul în inerția, celălalt în trândăvia sa.

În fapt, mâna care lucrează așază subiectul într-o ordine nouă, în emergența existenței sale *dinamizate*. În acest domeniu, totul este achiziție, orice imagine este o *accelerare*, altfel spus, imaginația este „acceleratorul“ psihismului. Imaginația merge, sistematic, *prea repede*. E o caracteristică foarte banală, atât de banală încât uităm să o semnalăm ca esențială. Dacă am privi mai atent această puderie mișcătoare de imagini din jurul realității și, corelativ, această depășire a ființei pe care o implică activitatea imaginantă, vom înțelege că psihismul uman se specifică în calitate de forță care trage după sine. Simpla existență este atunci parcă în retragere, ea nu-i decât o inerție, o greutate, un reziduu de trecut, iar funcția pozitivă a imaginației vine să împrăștie această sumă de habitudini inerte, să trezească această masă greoaie, să deschidă ființa către o nouă hrană. Imaginația este un principiu de multiplicare a atributelor pentru intimitatea substanțelor. Ea este și voință de *a fi mai mult*, deloc evazivă, ci generoasă, deloc contradictorie, ci beată de opoziție. Imaginea este ființa care se diferențiază pentru a fi sigură de devenirea sa. Și această diferențiere este de îndată netă, prin imaginația literară. O imagine literară distruge imaginile leneșe ale percepției. Imaginația literară dezimaginează pentru a reimagina mai bine.

Atunci *totul este pozitiv*. Încetineala nu este repeziciune frânată. Încetineala imaginată își vrea și ea propriul său exces. Încetineala este imaginată într-o *exagerare* a încetinelii și ființa care imaginează se bucură nu de încetineală, ci de exagerarea încetinerii. Priviți cum îi strălucesc ochii, citiți-i pe chip bucuria fulgurantă de a imagina încetineala, bucuria de a încetini timpul, de a impune timpului un viitor de blândețe, de tăcere, de liniște. Încetineala capătă astfel, în felul ei, semnul *prea mult*, pecetea însăși a imaginarului. E de ajuns să găsești pasta care substanțializează această încetineală voită, această încetineală

visată, pentru a-i exagera și mai mult moliciunea. Lucrătorul, poet a cărui mână frământă, prelucrează încetisor această materie de leneșă elasticitate, până în clipa când descoperă în ea acea activitate extraordinară de fină legătură, acea bucurie intimă a celor mai mărunte firisoare de materie. Toți copiii s-au jucat frământând între degetul cel mare și degetul arătător această vâscozitate. În cele ce urmează vom oferi multe exemple privitoare la asemenea bucurii substanțializate. Pentru moment, nu vrem decât să încadrăm toate exagerările materiale între cei doi poli de exagerări care sunt *prea tarele și prea moalele*. Acești poli nu sunt ficși, de vreme ce de la ei pornesc forțe de provocare. Forțele mâinii care lucrează le răspund și extind în cele două părți imperialismul nostru asupra materiei.

Imaginația vrea totodată să comande. Ea nu se poate supune ființei lucrurilor. Acceptă primele lor imagini doar pentru a le modifica, pentru a le exagera. Vom vedea mai bine acest lucru când vom studia transcendențele active ale moliciunii. Cât de prețioasă este pentru teza noastră această cugetare a lui Tristan Tzara (*Miez de noapte pentru un uriaș*, XVIII): „Prefera să frământa rafale decât să se dedea moliciunii“.

În mare, și pentru a pregăti dialectici mai fine, putem spune că agresivitatea pe care o excită *tarele* este o agresivitate *dreaptă*, în timp ce ostilitatea înăbușită a *moalei* este o agresivitate *curbă*. Mineralogul Romé de L'Isle scria: „Linia dreaptă ține în mod specific de regnul mineral. [...] În regnul vegetal, linia dreaptă se întâlnește încă destul de frecvent, dar totdeauna însoțită de linia curbă. În substanțele animale, [...] linia curbă este dominantă“¹.

¹ Cf. HEGEL, *Philosophie de la Nature*, trad. fr. Vera, vol. I, p. 568. Un geometru (Tobias DANTZIG, *À la Recherche de l'Absolu*, trad. fr., p. 206) opune „severei linii drepte“ „blândețea rotundă a cercului“. Am înțelege greu aceste valori morale dacă am uita rolul imaginației dinamice.

Imaginația umană este un nou regn, regnul care totalizează toate principiile imaginilor în acțiune din cele trei regnuri, mineral, vegetal, animal. Prin imagini, omul este apt să desăvârșească geometria internă, geometria cu adevărat materială a tuturor substanțelor. Prin imaginație, omul își dă iluzia că ațâță puterile care informează toate materiile: el mobilizează săgeata tarelui și ghiuleaua moalei – el ascute mineralitatea ostilă a tarelui și coace fructul rotund al moalei. Oricum, imaginile materiale – imaginile pe care ni le facem despre materie – sunt eminent active. Nu vorbim despre ele; dar ne susținem de îndată ce am căpătat încredere în energia mâinilor noastre.

V

Dacă dialectica *tarelui* și a *moalei* clasifică atât de ușor solicitările care ne vin dinspre materie și care hotărăsc *voința* de a munci, trebuie să putem verifica, prin preferințele pentru imaginile tarelui și pentru imaginile moalei – ca și prin înclinația pentru anumite stări mezomorfe – numeroase deducții ale caracterologiei. Fără îndoială, caracterul este, în mare parte, o producție a mediului uman; psihanaliza sa ține mai ales de mediul familial¹. În familie, în grupurile sociale cele mai strâns legate vedem dezvoltându-se psihologia socială a *potrivnicului*. Prin multe trăsături putem chiar defini caracterul ca un sistem de apărare al individului împotriva societății, ca un proces de opoziție față de o societate. O psihologie a *potrivnicului* ar trebui deci să studieze mai ales conflictele dintre eu și supra-eu.

¹ Cf. LACAN, „Les Complexes familiaux dans la Formation de l'Individu“ (*Encyclopédie Française*, vol. VIII: „Sur la vie mentale“).

Dar înțelegem să aducem doar o contribuție foarte limitată la o problemă atât de vastă. Caracterul se confirmă în ceasurile de singurătate atât de favorabile marilor fapte imaginare. Aceste ceasuri de totală singurătate sunt automat ceasuri ale universului. Ființa umană, care îi părăsește pe oameni până în adâncul reveriilor sale, privește în sfârșit lucrurile. Redat astfel naturii, omul este redat puterilor sale transformatoare, funcției sale de transformare materială, dar numai dacă el intră în singurătate nu ca să se retragă departe de oameni, ci cu înseși forțele muncii. Una dintre cele mai mari atracții ale romanului *Robinson Crusoe* constă în faptul că el povestește o viață laborioasă, o viață consacrată muncii. În singurătatea activă, omul vrea să sape pământul, să străpungă piatra, să taie lemnul. El vrea să lucreze materia, să transforme materia. Atunci omul nu mai este doar un simplu filosof în fața universului, ci o forță neobosită împotriva universului, împotriva substanței lucrurilor.

Dumézil, rezumând o lucrare a lui Benveniste și a lui Renou, spune că adversarul zeului indo-iranian al victoriei este „mai curând un neutru («Rezistența») decât un masculin, mai curând un concept neînsuflețit decât un demon, [...] (lupta) este în mod esențial cea a zeului care asaltează, a zeului ofensiv, mobil [...] și a «ceva» rezistent, greoi, pasiv¹. Astfel lumea rezistentă nu are pe dată dreptul la personalitate; trebuie mai întâi să fie provocată de zeii muncii pentru a ieși din anonimatul greoi. Dumézil amintește de zeul-dulgher Tvastar care își are drept „fii” lucrările sale. „Creația” este așadar înțeleasă aici în sensul ei polivalent. Imaginea este uzată și, de asemenea, mascată de caracterul ei prea abstract. Dar în munca efectivă, ea recapătă o valoare care iradiază în domeniile cele mai diverse. Prin muncă, omul satisface o putere de creație care se multiplică prin numeroase metafore.

¹ DUMEZIL, *Mythes et Dieux des Germains*, p. 97.

Când o materie mereu nouă în rezistența ei o împiedică să devină mașinală, munca mâinilor noastre redă trupului nostru, energiilor noastre, expresiilor noastre, înseși cuvintelor limbajului nostru, forțe originare. Prin prelucrarea materiei, caracterul nostru se contopește iar cu temperamentul nostru. Într-adevăr, marile fapte sociale tind cel mai adeseori să creeze în noi un caracter opus temperamentului nostru. Caracterul este atunci grupul compensațiilor care trebuie să mascheze toate slăbiciunile temperamentului. Când compensațiile sunt prea rău alcătuite, cu adevărat rău asociate, psihanaliza trebuie să intre în scenă. Dar câte dizarmonii nu-i scapă, pentru simplul fapt că ea nu se ocupă decât de instanțele sociale ale caracterului! Psihanaliza, născută în mediul burghez, neglijează adeseori aspectul realist, aspectul materialist al voinței umane. Trăvialul asupra obiectelor, împotriva materiei, este un fel de psihanaliză naturală. Ea oferă șanse de vindecare rapidă pentru că materia nu ne îngăduie să ne înșelăm asupra propriilor noastre forțe.

Oricum, în marginea realității sociale, înainte chiar ca materiile să fie desemnate prin meserii instaurate în societate, trebuie să luăm în considerare realitățile materiale cu adevărat primare, așa cum sunt ele oferite de natură, ca tot atâtea invitații să ne exercităm forțele. Numai atunci ne întoarcem la funcțiile dinamice ale mâinilor, departe, adânc, în inconștientul energiei umane, înainte de refulările rațiunii prudente. Imaginația este atunci cea care zdrobește sau cea care leagă, ea smulge sau sudează. E de ajuns să-i dăm unui copil substanțe destul de variate pentru a vedea cum apar puterile dialectice ale muncii manuale. Trebuie să cunoaștem aceste forțe primare în mușchii celui care muncește, pentru a măsura apoi economia lor în operele deliberate.

Aici noi facem așadar o alegere care ne va limita foarte mult domeniul cercetărilor. Între bărbatul șef de clan și bărbatul